

Irena Burczyk
Uniwersytet Śląski w Katowicach
iburczyk@op.pl

Powitanie jako rytuał językowy w komunikacji

W życiu codziennym mamy do czynienia ze zwyczajami, czyli powtarzalnymi sposobami zachowania w określonych sytuacjach przez członków danej zbiorowości. Fakultatywny charakter zachowań, czyli brak realizacji zwyczajowego zachowania, nie skutkuje restrykcją, ale jedynie dezaprobatą¹. Pewne zachowania wyrażają w sposób symboliczny relacje członków społeczności, które są utrwalone w świadomości społecznej członków danej grupy. Rytuał „jest związany z normatywną lub psychiczną koniecznością stosowania się do określonych reguł [...] zachowania [...]”². Wzór lub zakres zachowań ustalony i uznany przez społeczność jako „normalny” w określonej sytuacji, umożliwia porozumienie się. Działania rytualne są symboliczne i są wynikiem tradycji kulturowej. Rytuał ma zawsze sens dla społeczności, w której jest praktykowany³. Umacnia on więzi, reguluje stosunki międzyludzkie. Nierespektowanie go podważa spójność grupy.

Konwenanse, czyli przyjęte zwyczaje towarzyskie, obejmują zasady postępowania, do których winni dostosować się – zależnie od swego miejsca, roli, pozycji i wieku – członkowie społeczności⁴. Zewnętrzny formami

¹ B. Ogrodowska, *Zwyczaj*, [w:] *Zwyczaj, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa 2000, s. 276.

² *Ceremoniał*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa-Poznań 1987, s. 57-58.

³ *Rytuał*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa-Poznań 1987, s. 321-322.

⁴ Z. Szromba-Rysowa, *Zwyczaj towarzyskie, zawodowe i okolicznościowe*, [w:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. II, red. M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981, s. 157.

są słowa, gesty, czynności mające charakter symboliczny, związane z systemem wartościowania. Jeszcze do niedawna pewne reguły stanowiły wzór zachowań, rodzaj etykiety towarzyskiej. Elementarne zasady współżycia wymuszały pewien automatyzm i schematyzm postępowania w danej sytuacji. Wśród zasad konwensu wiejskiego było pozdrawianie każdego spotkanego na drodze i nawiązanie z nim rozmowy. Osoby spotkane pozdrawiano słowami „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”. Po otrzymaniu odpowiedzi „Na wieki wieków” mówiono „Witajcie” i kolejna odpowiedź: „Bóg zapłać, ja was też witam”. Z. Szromba-Rysowa przywołuje informację, iż „[...] w XVIII w. forma ta zastąpiła w Polsce poprzednią: „Pomaga Bóg” z odpowiedzią „Bóg daj zdrów” – na skutek nadania w 1737 r. przez papieża Benedykta XIV większego odpustu”⁵. Mężczyźni, pozdrawiając zdejmowali czapkę i kłaniali się nisko, wyrażając tym samym szacunek. Pytania stawiane ludziom spotkanym na drodze miały formę grzecznościową i stanowiły chęć zainteresowania, życzliwości. Odpowiedzi wyrażały szacunek dla drugiej spotkanej osoby. Jakakolwiek odpowiedź stanowiła lepsze rozwiązanie niż niedostrzeżenie drugiego człowieka, ponieważ oznaczało to lekceważenie.

Werbalne i niewerbalne aspekty powitania

Na rytuał powitania składają się: spojrzenie, słowo, mimika, postawa ciała. Najpierw wzrokiem identyfikujemy osoby, okazujemy im szacunek poprzez gesty symboliczne – skinienie głowy lub odpowiednie słowo. Uścisk dłoni na powitanie to dotyk grzecznościowo-rytualny, liczy sobie ok. 150 lat. Poprzedzały go inne formy powitania, np. uderzanie się dłońmi⁶.

W kulturze europejskiej powitanie to pozdrowienie słowne, gesty dotykowe (uścisk dłoni, objęcie, pocałunek), odpowiednia intonacja, postawa, mimika wyrażająca radość z faktu poznania nowej osoby lub też spotkania już znanej. Do gestów symbolicznych należą uścisk dłoni (osoby o wyższym statusie podają dłoń, inicjując powitanie), zdjęcie chwilowe lub lekkie uniesienie nakrycia głowy przez mężczyzn (np. kapelusza), skinienie głową, a w relacjach służbowych w służbach mundurowych salutowanie. Współcześnie w środowisku młodzieżowym i nie tylko formą powitania jest „przybicie piątki”, „żółwik”, machanie ręką uniesioną w górę, obejmowanie się wraz z poklepywaniem po plecach. Symbolicznym gestom dotykowym towarzyszą słowa: „witam”, „kłaniam się”, „dzień dobry”, „serwus”, „cześć”, „hej”, „szufla”, „graba”, „grabula”, „czołem”, „buźka”,

⁵ Tamże.

⁶ Z. Nęcki, *Komunikowanie interpersonalne*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 152.

„buziaczki”, „całuski”⁷. Otwarta dłoń jest pozostałością po dawnym geście „pustej ręki pozbawionej broni” lub też oznaczała „przybywam bez broni z zamiarami pokojowymi”⁸. „Bezbronność sygnalizowała brak złych zamiarów, przychyłność”⁹. Uścisk dłoni kiedyś był symbolem zawarcia umowy, zgody, przyrzeczenia, dobicia targu. „Służalność i uniżoność” oraz wyższość współcześnie wyraża się sposobem podania dłoni, aby była na wierzchu, przytrzymana. Towarzyszy temu często poklepywanie w ramię. Agresywność, dominację wyraża się przez potrząsanie dłonią, mocny uścisk, przytrzymanie. Na rodzaj powitania ma wpływ rodzaj zażyłości – czy jest to powitanie oficjalne, nieoficjalne, symetryczne, niesymetryczne. Zróżnicowanie powitania wynikało ze statusu i obfitowało w ukłony i przyklęknięcia. W dobrym tonie jest, jeżeli kłania się osoba niższa rangą wyższej; zawsze też należy się odkłonić. Oprócz uchylecia kapelusza zdejmowało się rękawiczki, co symbolizowało zaufanie, gdyż odkładano to, co mogło obronić. Zróżnicowane są formy powitania w zależności od położenia geograficznego. Według M. Brockiego, „Andamańczycy witają się przez siadanie sobie na kolanach, oplatanie rękoma szyi partnera i krótki płacz”¹⁰. Tak witają się członkowie rodziny i przyjaciele. U Ajnów [...] powitanie brata i siostry polega na tym, że brat ujmuje dłonie siostry w swoje dłonie [...], następnie łapie siostrę za uszy i wydaje okrzyk. Finałną sekwencją [...] jest wzajemne głośkanie się rodzeństwa po twarzy i ramionach”¹¹.

Z powitania płynie informacja, że w wyniku spojrzenia nastąpiło objęcie uwagą danej osoby. Osobisty dialog w postaci komunikatu werbalnego, wzrokowego, dotykowego zaznacza indywidualność tego przekazu, a jeżeli dotyczy grupy – równorzędność jej członków.

Komunikacja wokalna

Cechami, które charakteryzują wokalny komunikat, są: głośność, ton, tempo, czas trwania, barwa, rytmiczność, artykulacja oraz milczenie¹². Dźwięk głosu jest sygnałem wokalnym przekazującym informację, która w komunikacji „ustępuje jedynie mimice twarzy”¹³. Spełnia funkcje komunikacyjne: emocji, kierowania wrażeniem oraz regulacyjne¹⁴. Głos może

⁷ B. Drabik, *Językowe rytuały w tworzeniu więzi interpersonalnej*, Kraków 2010, s. 62.

⁸ W. Sikorski, *Gesty zamiast słów. Psychologia i trening komunikacji niewerbalnej*, Kraków 2007, s. 129.

⁹ B. Drabik, *Językowe rytuały ...*, s. 60.

¹⁰ Tamże, s. 57.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 208.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

komunikować przeciwstawne cechy: sympatię rozmówcy lub antypatię, ekstrawersję, introwersję, dominację lub uległość, a także klasę społeczną, płeć, prestiż¹⁵. W mowie spontanicznej pojawia się ton modalny¹⁶, czyli ton występujący częściej niż pozostałe. Radość, podekscytowanie wyrażają się wyższym tonem modalnym, zaś gniew, smutek użyciem niskich tonów. Mały zakres interwałowy charakteryzuje apatyczność, monotoność mowy. Najlepiej odbierany jest głos na wysokości 1/3 najniższego poziomu tego parametru głosu danej osoby¹⁷.

Tempo może ułatwiać lub utrudniać komunikację, jej klarowność (maleje przy 275–300 słów na minutę), odbiór znaczenia, koncentrację uwagi, gdy przerwy są zbyt długie. Najczęściej stosowane tempo mówienia to 125–150 słów na minutę¹⁸.

Czas potrzebny do wyemitowania dźwięku wpływa na przekazywanie znaczenia. Ton, tempo głosu o niewielkiej amplitudzie przypisuje się ludziom introwertycznym, mało dynamicznym, nieasertywnym¹⁹. Odbiór wokalnego sygnału ma wpływ na odbiór naszej wiarygodności, atrakcyjności interpersonalnej i dominację²⁰. Czas trwania wokalizacji, długość przerw czy wypowiedzi, latencja reakcji (długość czasu potrzebnego na odpowiedź), natężenie i amplituda ma wpływ na regulacyjną funkcję komunikacji wokalnej. Atrybutem dźwięku nie jest cisza, jednak jest rodzajem komunikatu rozmówcy, jego „poirytowania”, „lekceważenia”, gdy chcemy „uraczyć kogoś porcją milczenia”, jeśli „nie chcemy zauważyć jego obecności”²¹. Zastosowanie przerwy nadaje treści odpowiednią rangę, ale może również stworzyć wrażenie mówcy eleganckiego i taktownego²². Pauza może stanowić możliwość oddania głosu rozmówcy.

Możliwości głosu do przekazywania komunikatu emocjonalnego są uzależnione od umiejętności każdego z nas do posługiwania się sygnałem wokalnym w sferze nadawcy oraz trafnością odbioru w sferze odbiorcy. Niektóre z atrybutów głosu niosą informację w zakresie cech osobowości. Kompetencje, uczciwość, dominację przypisuje się lub identyfikuje się u osób dysponujących głosami atrakcyjnymi, czyli pozbawionymi monotonią, odpowiednio głośnymi, donośnymi, o niższym tonie, większym za-

¹⁵ D.G. Leathers, *Komunikacja niewerbalna. Zasady i zastosowania*, red. Z. Nęcki, tłum. M. Trzcńska, Warszawa 2007, s. 192.

¹⁶ Tamże, s. 193.

¹⁷ W. Sikorski, *Gesty...*, s. 326.

¹⁸ D.G. Leathers, *Komunikacja niewerbalna...*, s. 252.

¹⁹ Tamże, s. 209.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, s. 196.

²² W. Sikorski, *Gesty...*, s. 342.

kresie tonacji, standardowym akcentem, krótkimi przerwami w odpowiedzi, płynnością, szybkim tempem, zróżnicowanym natężeniem i tonem²³. Ekspresja głosu pozwala postrzegać ludzi skutecznych, wiarygodnych, entuzjastycznych i aktywnych o odpowiednim statusie i władzy. Cechy przeciwstawne oraz powtarzanie słów, sylaby, niekończenie zdania, przejścia, wtrącenia typu mlaskanie sugerują osobę załężoną²⁴.

Elementy kinezytyki i proksemiki w powitaniu

Spośród innych niewerbalnych komunikatów ważna jest kinezytyka (gesty tworzone rękami, emblematy, ilustratory, regulatory, afektatory, adaptatory lub manipulatory²⁵), proksemika – zachowania przestrzenne oraz parajęzyk, komunikat paralingwistyczny (np. przydźwięki -eee, -yyy, -aaa, chrząknięcie, pomruki, śmiech, mlaskania, wzdychanie). Znajomość prawidłowego podania ręki, równoprawnego uścisku dłoni daje możliwość odpowiedniego reagowania, pozbawionego nastawienia w stosunku do uścisku dłoni drugiej osoby. Przy podaniu ręki utrzymujemy kontakt wzrokowy, dłoń podajemy w pozycji pionowej (równoprawność) lub grzbietem do góry (dominacja), lub też skierowaną wewnętrzną powierzchnią do góry (uległość). Nie należy potrząsać i przytrzymywać dłużej niż 2 s. Dystans osobisty, czyli odległość między potencjalnymi rozmówcami w kontaktach osobistych zawiera się w przedziale od ok. 46 cm do 122 cm. Strefa osobista mieści się „w zasięgu ręki”²⁶. Na wielkość dystansu wpływa typ relacji interpersonalnych, wiek rozmówcy, poziom znajomości, płeć oraz wzajemny stosunek rozmówców. Zbyt duża odległość może być potraktowana jak ignorancja, zbyt bliska – intruz. Dopuszczalny kulturowo dystans jest zróżnicowany i wyznacza strefę kontaktu. Anglosasi umożliwiają uścisk dłoni i pochylają głowę od pół milimetra do 3-4 cm, nie obejmując się²⁷. W Szwecji w kontaktach formalnych i neutralnych nie dopuszcza się kontaktu dotykowego²⁸. W krajach niemieckojęzycznych najczęściej odległość jest dość bliska, Arabowie i kraje romańskie dopuszczają bardzo krótki dystans. Im bliżej, tym większe zaufanie, w miarę zwiększania dystansu większy respekt, ale też nieufność²⁹.

²³ D.G. Leathers, *Komunikacja niewerbalna...*, s. 202.

²⁴ Tamże, s. 203.

²⁵ W. Sikorski, *Gesty...*, s. 123.

²⁶ Tamże, s. 227.

²⁷ Z. Nęcki, *Komunikowanie ...*, s. 152.

²⁸ B. Drabik, *Językowe rytuały ...*, s. 58.

²⁹ A.J. Bierach, *Mowa ciała kluczem do sukcesu*, Wrocław 2001, s. 88.

Rytuał powitania na przestrzeni czasu ulegał modyfikacji. Zmiana dotyczyła zarówno strony werbalnej, jak i niewerbalnej, jednak przekaz komunikatu pozostał podobny. Znajomość umiejętności odczytania znaczenia komunikatów niewerbalnych i synchronizacja zachowań z informacją werbalną pozwala na budowanie porozumienia.

Greetings as a Form of Linguistic Ritual in Communication

The article discusses selected verbal and non-verbal aspects of greeting as a ritual and its communication message. In her reflections, the authoress takes into account elements of kinesics, proxemics and paralinguistics in greeting as convention. Among other aspects, the article also examines vocal communication of greeting.

Keywords: language ritual of greeting, vocal communication, body language in greeting, verbal and non-verbal elements of greeting

Słowa kluczowe: rytuał językowy powitania, komunikacja wokalna, język ciała w powitaniu, werbalne i niewerbalne elementy powitania